

Justyna Dopierała

Uniwersytet Łódzki

justyna.dopierala@edu.uni.lodz.pl

ORCID: 0009-0005-0268-1799

OBRAZ MĘŻCZYZNY WE FRAZELOGII WYBRANYCH JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH

The image of a man in the phraseology of selected Slavic languages

Summary

Each community, through its view of the surrounding reality, creates its image of the world, which is reflected in language, more specifically in phraseologisms and proverbs. The units analysed in the article show a generalised image of men in Slavic languages, their physical appearance, external features and relations with women. Regardless of the language, the man is portrayed as the head of the family in a patriarchal model shaped by society and assumes certain characteristics and roles assumed to be typically masculine.

Keywords: phraseology, stereotype, Slavic languages, gender, cognitive linguistics, Russian language, Polish language, Serbian language, Bulgarian language

Każda społeczność posługująca się danym językiem wytwarza swój system znaków, który jest dla niej zrozumiały. Nerozerwalnie jest to związane z człowiekiem, jego życiem i działalnością. Ludzie w różnych środowiskach mogą inaczej odbierać otaczający ich świat, a co za tym idzie, inaczej go opisywać, co prowadzi do utworzenia przez daną grupę unikalnego językowego obrazu świata. Badaniem związku języka z kulturą wytworzoną przez człowieka zajmuje się dział językoznawstwa zwany lingwistyką kognitywną. Pojęcie językowego obrazu świata jest silnie związane z zagadnieniem stereotypu. Jak uważa

Irina Ščekotihina w „metaforycznym sensie stereotyp to utrwalony wzór, standard”¹, z kolei Irina Feškina opisuje go jako „prawidłowości oceny rzeczywistości wewnątrz danej socjoetnicznej grupy”². Można więc uważać, że jest to utrwalony przez daną grupę społeczną obraz, zrozumiały tylko dla niej.

Semantycznie stereotypy mogą dzielić się na różne grupy tematyczne, takie jak np. związane z narodowością, tożsamością etniczną, czy statusem społeczno-ekonomicznym. Kluczową dla niniejszej analizy będzie grupa stereotypów związanych z płcią.

Kategoria stereotypu płci opiera się na takich terminach jak *płeć* i *gender*. Termin *gender* pojawił się w latach siedemdziesiątych XX wieku w Ameryce w ramach walki o równość płci. Wiązało się to z dyskryminacją kobiet w społeczeństwie i miało na celu wskazanie ich wyższości nad mężczyznami. Według Evgenii Prudnikovej „termin *gender* był pierwotnie używany do opisu społecznych, kulturowych i psychologicznych aspektów kobiecości w porównaniu z męskością”³. Z czasem termin ten stał się bardziej popularny i zaczął być stosowany również w innych gałęziach nauki, takich jak: psychologia, filozofia, antropologia i językoznawstwo. Anatolij Denisov w *Słowniku terminów gender* określa płeć jako „zbiór socjalnych i kulturowych norm, które społeczeństwo przypisuje do danego człowieka na podstawie jego płci biologicznej”⁴. W tym kontekście można określić, że podział ze względu na płeć odbywa się nie tylko na poziomie anatomicznym, ale również w kontekście socjologicznym, a przynależność do danej płci jest wyrażona poprzez pewne reguły ustanowione przez daną społeczność. Dla jednej kultury dane cechy i zachowania będą w związku z tą teorią typowo męskie lub typowo żeńskie. Opis tych cech i zachowań odbywa się w procesie generalizacji obserwowanych zjawisk, co jest związane z własnym doświadczeniem, życiową sytuacją, ale też z innymi przyczynami, takimi jak sytuacja polityczna, pozycja w społeczeństwie lub miejsce zamieszkania. Na

¹ И.Н. Щекотихина, *Стереотип: аспекты и перспективы исследования*, [in:] *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, <https://cyberleninka.ru/article/n/stereotip-aspekty-i-perspektivy-issledovaniya> [12.11.2024].

² И.А. Фешкина, *Сущность и роль стереотипов в процессе межкультурной коммуникации*, [in:] *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*, <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-rol-stereotipov-v-protssesse-mezhkulturnoy-kommunikatsii> [12.11.2024].

³ Е.С. Прудникова, *Категория гендера как объект изучения лингвистики*, „Вестник КРАУНЦ. Гуманитарные науки” 1.23, 2014, с. 59.

⁴ А.А. Денисов, *Словарь гендерных терминов*, <http://www.owl.ru/gender/010.htm#2> [12.11.2024].

podstawie określonych w danej grupie norm, i nawiązujących do tego określonych obowiązków przypisanych mężczyznom i kobietom, tworzą się w danej kulturze stereotypy związane z tematyką płci.

Stereotypy najczęściej są wyrażone w języku poprzez przysłowia i związki frazeologiczne. Na związek między stereotypem a przysłowiem wskazuje Vlas Žukov – który definiuje przysłowie jako „zwięzłe przenośne zdanie, zwykle o charakterze pouczającym, generalizujące różne zjawiska”⁵. Wynika z tego, że przysłowia opisują uogólniony obraz, a więc pewien utrwalony wzór, schemat, który funkcjonuje w danej grupie społecznej, podobnie jak stereotypy.

W szerokim kontekście tymi jednostkami leksykalnymi zajmuje się paremiologia. Według Borisa Normana paremiologia jest to „zbiór utrwalonych wyrażen odnoszących się do małych gatunków folklorystycznych, w pierwszej kolejności są to przysłowia”⁶. Z kolei Sergej Ożegov oprócz paremiologii wyróżnia również osobny dział frazeologii⁷, która również zajmuje się badaniem utrwalonych wyrażen, lecz w węższym kontekście niż paremiologia. Wskazuje on podział na frazeologizmy i przysłowia. Podobny podział przyjmuje Nikołaj Šanskij, który określa jednostkę frazeologiczną jako: „odtwarzalną w gotowej formie jednostkę językową, złożoną z dwóch lub więcej komponentów, stałą w swoim znaczeniu, składzie i strukturze”⁸. Według tej teorii frazeologizmy powstają poprzez przeniesienie znaczenia wykorzystanych komponentów tworząc nowe, przenośne znaczenie i funkcjonują w języku w formie gotowej jednostki leksykalnej, czyli podobnie jak przysłowia, nie powstają one w procesie mówienia. Według Sergeja Ożegova przysłowie jest „krótkim ludowym zdaniem z dodatkowym znaczeniem i występuje w języku w formie utrwalonego wyrażenia”⁹. W nawiązaniu do różnych definicji zarówno przysłowia, jak i frazeologizmy związane są z przenośnym znaczeniem i jednocześnie są oparte na stereotypach, a więc opisują określony obraz świata, właściwy dla danej społeczności.

Niniejszą analizę skupiam na obrazie męczyzny, na tym, jaka jest jego rola w danej społeczności i jakie cechy zostały mu przypisane zarówno we frazeologii, jak i paremiologii w języku polskim, rosyjskim, bułgarskim oraz serbskim.

⁵ В.П. Жуков, *О слове пословиц и поговорок*, [in:] *Словарь русских пословиц и поговорок*, Москва 1966, с. 9.

⁶ Б.Ю. Норман, *Когнитивные аспекты паремииологии и национальная картина мира в славянских языках*, [in:] *Славянский вестник*, вып. 2, Москва 2004, с. 246.

⁷ С.И. Ожегов, *Словарь русского языка*, Москва 1963, с. 843.

⁸ Н.М. Шанский, *Фразеология современного русского языка*, Санкт Петербург 1996, с. 22.

⁹ С.И. Ожегов, *Словарь русского...*, с. 843.

Wybrane języki słowiańskie należą do trzech grup języków słowiańskich, ale ze względu na historyczną sytuację polityczną, społeczną i kulturalną rozwijały się w różny sposób pod wpływem innych czynników zewnętrznych i pomimo swej bliskości etymologicznej mogły przedstawiać zbliżony, ale nie jednakowy, obraz otaczającego świata. Stosunkowo najwięcej jednostek leksykalnych odnotowuje język polski i język rosyjski w słownikach jedno- i dwujęzycznych, natomiast mniejszą część stanowią frazeologizmy i przysłowia pochodzące z języków południowosłowiańskich. Materiał źródłowy został wyekscerpowany z pozycji leksykograficznych, takich jak słowniki frazeologiczne Stanisława Karolaka¹⁰ i Aleksandra Fedorova¹¹ dla wersji polskiej i rosyjskiej, Ketii Ničevej¹² dla wersji bułgarskiej i Đorđe Otaševića¹³ dla wersji serbskiej, a także słowników przysłów Ryszarda Stypuły¹⁴, Vladimira Dalja¹⁵ oraz Vuka Karadžića¹⁶. Zebrane jednostki zostały ze sobą zestawione według kryterium semantycznego.

W analizowanym materiale mężczyzna jest przedstawiany dwutorowo – z jednej strony opisywane są jedynie jego cechy fizyczne, natomiast z drugiej – jego rola w społeczeństwie i relacje z kobietami. Patrząc na płęć pod kątem biologicznym wszystkie jednostki tradycyjnie określają typowe męskie cechy, takie jak siła i postura na podstawie jego cech zewnętrznych. Dosłownie pokazuje to wyrażenie rosyjskie **сильный пол**, w języku polskim **plęć brzydka**, w bułgarskim **мъж като канапа**. Nie możemy tu mówić o ekwiwalencjach, w języku polskim utrwalony zwrot odnosi się do aspektu wyglądu w opozycji od płci pięknej, opisującej kobiety, natomiast w języku bułgarskim mężczyzna jest porównywany do skały, chociaż każde z tych wyrażen potwierdza, że istnieje wyraźny kontrast pomiędzy płcią żeńską a męską dotyczący cech zewnętrznych.

O sile i przymiotach świadczy również frazeologizm ros. **сильный как бык**, pl. **silny jak byk**, bułg. **силен като вол**. Język serbski odnotowuje tu trzy przykłady **јак као бик**, **јак као во**, **јак као медвед**. W języku polskim i rosyjskim możemy mówić o pełnej ekwiwalencji komponentów, w obu frazeologizmach występuje porównanie do byka. W języku bułgarskim i serbskim mamy porównanie do woła, a w serbskim dodatkowo do niedźwiedzia. Zarówno byk, jak i wół to bardzo silne zwierzęta wykorzystywane w gospodarstwie. Stanowiły one

¹⁰ S. Karolak, *Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski*, Warszawa 1998.

¹¹ А.И. Федоров, *Фразеологический словарь русского литературного языка*, Москва 2001.

¹² К. Ничева, *Фразеологичен речник на българския език*, София 1974.

¹³ Đ. Otašević, *Mali srpski frazeološki rečnik*, Beograd 2007.

¹⁴ R. Stypuła, *Słownik przysłów rosyjski-polski i polsko-rosyjski*, Warszawa 1974.

¹⁵ В. Даль, *Пословицы русского народа. Сборник В. Даля в двух томах*, Москва 1989.

¹⁶ V.S. Karadžić, *Srpske narodne poslovice*, Beč 1849.

główną siłę roboczą zarówno na południu, jak i na północy Europy, aczkolwiek to na Bałkanach w tradycji ludowej woły były szczególnie czczone, co znalazło również swoje odzwierciedlenie we frazeologizmach¹⁷. Pojawiający się także niedźwiedź również jest zwierzęciem dużym, jednak przede wszystkim dzikim, co może nawiązywać nie tylko do postury, ale też do pewnych cech charakteru mężczyzny, takich jak dzikość, dominacja. Takie określenie sprawia, że kojarzy się go z budowaniem patriarchalnego obrazu rodziny, w której mężczyzna-niedźwiedź jest jej głową, a kobieta nie może mieć nad nim żadnej władzy.

Następny zwrot, który opisuje zewnętrzne cechy mężczyzny to rosyjskie przysłowie **Осанка львиная, да ум куриный**. W języku polskim występuje jako – **Choć lwiej postury, rozum jak u kury**. W zakresie znaczenia w tych dwóch językach możemy mówić o ekwiwalencji. Przysłowia odnoszą się do postury mężczyzny, mówiąc jednocześnie o tym, że potężna postura nie świadczy o wysokiej inteligencji (a wręcz przeciwnie). W języku bułgarskim i serbskim znalazłam zbliżone znaczeniowo frazeologizmy bułg. **имама кокоши ум**, serb. **има пилећи мозак**. To, co łączy wszystkie te zwroty to porównanie do kury, uważanej za mało inteligentne zwierzę, ale, co ciekawe, w każdym z tych języków częściej do kury porównywane są kobiety – kura to rodzaj żeński, a więc kobieta.

Poza odwołaniami do pełnej sylwetki mężczyzny, w analizowanej frazeologii mamy do czynienia też z wybranymi elementami jego wyglądu. Takim przykładem może być m.in. zarost. W tradycji, już od czasów starożytnych, noszona przez mężczyzn broda była niezwykle ważna i oznaczała męstwo, honor, a także była znakiem męskości, zamożności i wykształcenia, które miało świadczyć o zdobytej przez nich wiedzy. Jak można się przekonać z mądrości ludowych, noszona broda jednak o niej nie świadczyła. W języku rosyjskim **Борода не в честь, она и у козла есть** – mamy porównanie, że brody mają też kozły, zwierzęta uznawane za mało inteligentne. W językach polskim, serbskim i bułgarskim nie występuje komponent animalistyczny, aczkolwiek znaczeniowo warianty są bliskie do wariantu rosyjskiego – pol. **Broda mądrości nie doda**, serb. **Брада нарасла, а памети не донијела**, bułg. **Умът не е в брадата, а в главата**. Jak można zauważyć, ekwiwalentem dla bułgarskiej jednostki jest drugi rosyjski wariant **Мудрость в голове, а не в бороде**.

Dużo większa część zebranego materiału odnoszącego się do mężczyzn pojawia się w kontekście jego relacji z kobietą – matką bądź żoną. O relacji z matką świadczy wyrażenie frazeologiczne pol. **maminsynek**, jak widać w przykładach, zarówno w języku rosyjskim, jak i bułgarskim oraz serbskim znajdują się ekwiwalenty – ros. **маменькин сынок**, bułg. **мамин син** i serb. **мамин син**. Przyjęte

¹⁷ K. Moszyński, *Kultura ludowa Słowian, cz. 1, Kultura materialna*, Warszawa 1967, s. 139.

jest w społeczeństwie, że chłopcy są bardziej związani z matką, natomiast dziewczynki z ojcem, ale w tym kontekście ma ono negatywny wydźwięk i świadczy o zbyt silnej, a wręcz toksycznej, relacji łączącej syna i matkę, która nie pozwala mu na samodzielne myślenie i podejmowanie decyzji.

W podobnym aspekcie można rozpatrywać wyrażenie pol. **być pod pantoflem**. W języku rosyjskim odpowiednikiem jest **под каблуком**, w bułgarskim również **мъж под чехъл** – w tych trzech wariantach mamy odniesienia do obuwia (pantofel, szpilka, obcas), natomiast w języku serbskim **бити под сукњом** ‘być pod spódnicą’. Pantofle czy szpilki oznaczają tutaj w przenośnym znaczeniu kobietę. Jest to rodzaj obuwia typowy właśnie dla kobiet, a zwrot frazeologiczny przedstawia dominację kobiety nad mężczyzną, która w patriarchalnym społeczeństwie ma charakter prześmiewczy – to mąż jest głową rodziny i powinien sprawować władzę nad kobietą. Taki mężczyzna, który jest podległy kobiecie traci szacunek w danej społeczności i zostaje narażony na drwiny. Podobny wydźwięk ma zwrot z komponentem spódnica, która według przyjętych norm społecznych również jest elementem garderoby damskiej.

O negatywnym odbiorze przez społeczeństwo dominacji kobiety nad mężczyzną świadczy też polskie przysłowie **Tam się źle dzieje, gdzie kogut milczy, a kura pieje**, w innym wariantcie: **Tam się źle dzieje, gdzie mąż płacze, a żona się śmieje**. W przywoływanych językach nie ma pełnych ekwiwalentów, ale bliskie znaczeniowo są tu przysłowia: w języku rosyjskim – **Не то смешно – жена мужа бьет, а то смешно, что муж плачет** oraz **Не петъ куре петухом, не владеть бабе мужиком**. W powyższych przykładach widać wspomniane już porównanie kobiety do kury. W patriarchalnym społeczeństwie to mąż powinien dominować nad rodziną i nie może okazywać słabości wobec kobiety. W języku serbskim przysłowie **Ко жену слуша, гори је од жене** ‘Kto żony (kobiety) słucha, ten jest od niej gorszy’ podkreśla, kto powinien mieć decydujący głos w rodzinie według przyjętego przez społeczeństwo uzusu.

Pomimo przyjętego modelu rodziny, w którym mężczyzna jest jej centralnym punktem, w języku wyrażona jest wyraźna dominacja psychologiczna kobiety nad mężczyzną. Świadczy o tym przysłowie – **Mąż jest głową, a żona szyją, która nią kręci**, w rosyjskiej wersji – **Муж – голова, жена – шея, куда хочет туда и воротит**. W języku bułgarskim podobne znaczeniowo jest przysłowie **Жената не бие мъжа си, но лесно го надвива**. Oznacza to, że kobieta mimo swojej fizycznej słabości, potrafi wywrzeć wpływ na zachowanie i myślenie swojego męża, aby osiągnąć swoje cele. Przysłowia te mają wydźwięk negatywny głównie w stosunku do kobiety, jako istoty podstępnej.

W odniesieniu do relacji z kobietą przestrzega się mężczyzn przed zbyt wczesnym ślubem, choć jednocześnie wyekscerpowany materiał poświadcza, że

mężczyzna nie może żyć sam bez kobiety. Według polskiego przysłowia **Ożenie-
nie za wczesne, często bywa bolesne**, w języku rosyjskim **Кто на борзом коне
жениться поскачет, тот скоро поплачет**, w języku serbskim – **Женити се
млад рано је, а стар донце је**, w wariantcie bułgarskim – **Дето бърза мома да
се жени, налита на крастави ергени**. Świadczy to o niedojrzałości psychicznej
młodych ludzi do ślubu i o czekających na nowożeńców problemach.

Z drugiej strony określona jest też górna granica wieku, do której należy
znaleźć sobie żonę – wszystko to wynika z tego, że to społeczeństwo określa
normy i wiek, w jakich mężczyzna i kobieta są gotowi do małżeństwa. Normą
jest to, że mężczyzna musi mieć żonę, dom i dzieci – wyrażają to przysłowia:
pol. **Samotnemu źle na świecie**, ros. **Одиночество – собачество**, serb. **Жени
чоeka да не плахује**, natomiast powiązane znaczeniowo przysłowie bułgarskie
wyraźnie określa wiek mężczyzny – **До 25 години човек се жени сам, до 30 го
женят роднините му, а от 30 нагоре го жени цялото село**. Widać w tym
ostatnim przykładzie dużą presję społeczeństwa wywieraną na młodych ludziach
odnośnie zawarcia związku małżeńskiego.

W relacji miłosnej kobieta i mężczyzna stanowią całość, o czym świadczą
przysłowia występujące w analizowanych językach słowiańskich. Wszystkie
języki posiadają ekwiwalent **Mąż i żona to dwa ciała, a jedna dusza**, ros. **Муж
да жена – одна душа**, bułg. **Мъж и жена – една душа**, serb. **Муж и жена као
једна душа**. Warianty tego przysłowia są odnotowane również w języku staro-
cerkiewno-słowiańskim: **јединојо душејо (i јединѣмъ умомъ)**¹⁸. Mimo iż
stworzony w IX wieku język ze względu na swoją funkcję religijną był wykorzysty-
wany głównie do celów liturgicznych, a więc jego słownictwo było zaczerpnięte
z Biblii, to jedność kobiety i mężczyzny jest poświadczona już w najstarszych
zabytkach piśmiennictwa.

Pojęcie stereotypu jest zasadniczo oceniane jako nieprawdziwy, uproszczony
i najczęściej negatywny obraz człowieka lub grupy ludzi. Może mieć to odnie-
sienie do przedstawicieli tej samej grupy, jak i obcej społeczności. To wartości-
owanie ciekawie opisuje Ludwik Stomma zaznaczając, że w kulturze tradycyjnej
(a więc tej, która w dużej mierze wytworzyła m.in. przysłowia i inne przykłady
kultury niematerialnej, rezonującej do dziś) wartościowanie i różnicowanie prze-
strzeni jako takiej, opiera się na przeciwstawieniu dwóch kategorii. U Stommy
jest to *orbis interior* i *orbis exterior*. *Orbis interior* odnosi się do wszelkich zagadnień

¹⁸ *Фразеологический словарь старославянского языка*, ed. С.Г. Шулежкова, Москва
2011, s. 367.

określanych jako znane – swoje, tutejsze, a *orbis extrerrior* jako obce, nieznanie¹⁹. Przynależność do tej drugiej kategorii, a więc brak pełnej wiedzy na temat jej zachowań, zwyczajów, obyczajów czy innych przejawów kultury sprawia, że łatwiej przypisujemy im cechy, które w mojej opinii stanowią stereotypy.

Myślę, że podział Stommy można zastosować także w odniesieniu do badanych frazeologizmów. Przy czym trudno mi jednoznacznie stwierdzić, która płęć będzie należała do konkretnej kategorii, ponieważ wszystko zależy od punktu widzenia i przynależności do konkretnej płci. W mojej perspektywy, pierwiastek kobiecy będzie należał do *orbis interior*, jako że znam dobrze wszelkie prawidłowości, które się nim rządzą, natomiast świat męski będę odbierać jako *orbis exterior*. Dlatego będę mogła analizować frazeologizmy pod kątem górowania mężczyzny nad kobietą. Z kolei męski punkt widzenia może prezentować zupełnie odwrotne ustawienie obu tych kategorii. Świat męski będzie należał do *orbis interior*, a kobiecy – do *orbis exterior*, pokazujący kobiety jako te, które manipulują, trzymają pod pantoflem czy spódnicą.

Przedstawiany przez język obraz mężczyzny jest w językach słowiańskich wyrażony w podobny sposób, co świadczy o bliskości kulturowej Słowiańszczyzny południowej, wschodniej i zachodniej, pomimo różnych wpływów oddziałujących na wszystkie analizowane języki. Wzorce zachowań i przypisane przez społeczeństwo role mężczyzny w świecie są takie same dla każdej z tych grup. W każdym z tych społeczeństw dominuje patriarchalny model rodziny, który nakazuje mężczyźnie jego podstawową rolę jako głowy rodziny, osoby zarządzającej. Jednak, jak zaświadcza materiał, wygląd i siła fizyczna mężczyzn opiera się pod wyższością umysłową kobiety, która potrafi podstępnie manipulować i dominować nad mężczyzną. W wyekscerpowanych jednostkach nierozzerwalnie postać mężczyzny jest powiązana z kobietą i nie sposób opisać mężczyznę bez jego relacji z płcią żeńską, ze względu na wykazywany między płciami kontrast.

Utrwalony przez jednostki leksykalne obraz świata dotyczący mężczyzny wykazuje, że istnieje jeden, prawidłowy, przyjęty przez normy model, a każde odstępstwo od niego może wykluczać jednostkę z życia społeczności. Widoczna była duża presja ze strony otoczenia wywierana na członków społeczności, wymagano wręcz przestrzegania narzuconych schematów, argumentując to siłą tradycji i przekazów utrwalanych przez wieki. Jak wskazuje Agata Piasecka frazeologizmy są „skarbnicą kultury duchowej i materialnej”²⁰ narodu.

¹⁹ L. Stomma, *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku oraz wybrane eseje*, Warszawa 1986, s. 134.

²⁰ A. Piasecka, *Rosyjska frazeologia i frazeografia*, Łódź 2012, s. 10.

Bibliografia

- Dal' V., *Poslovice russkogo naroda. Sbornik V. Dalja v dvuh tomah*, Moskva 1989.
- Denisov A.A., *Slovar' gendernyh terminov*, <http://www.owl.ru/gender/010.htm#2> [12.11.2024].
- Fedorov A.I., *Frazeologičeskij slovar' russkogo literaturnogo jazyka*, Moskva 2001.
- Feškina I.A., *Suščnost' i rol' stereotipov v processe mežkul'turnoj kommunikacii*, [in:] *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta*, <https://cyberleninka.ru/article/n/suschnost-i-rol-stereotipov-v-protsesse-mezhkulturnoy-kommunikatsii> [12.11.2024].
- Frazeologičeskij slovar' staroslavjanskogo jazyka*, ed. S.G. Šuležkova, Moskva 2011.
- Karadžić V.S., *Srpske narodne poslovice*, Beč 1849.
- Karolak S., *Słownik frazeologiczny rosyjsko-polski*, Warszawa 1998.
- Moszyński K., *Kultura ludowa Słowian, cz. 1, Kultura materialna*, Warszawa 1967.
- Ničeva K., *Frazeologičen rečnik na bālgarskija ezik*, Sofija 1974.
- Norman B., Ju., *Kognitivnyje aspekty paremiologii i nacional'naja kartina mira v slavjanskich jazykah*, [in:] *Slavjanskij vestnik*, vyp. 2, Moskva 2004, s. 246–256.
- Otašević Đ., *Mali srpski frazeološki rečnik*, Beograd 2007.
- Ožegov S.I., *Slovar' russkogo jazyka*, Moskva 1963.
- Piasecka A., *Rosyjska frazeologia i frazeografia*, Łódź 2012.
- Prudnikova E.S., *Kategorija Gendera kak ob"ekt izučenija lingvistiki*, „Vestnik KRAUNC, Gumanitarnyje nauki” 1.23, 2014, s. 59–61.
- Šanskij N.M., *Frazeologija sovremennogo rysskogo jazyka*, Sankt Petersburg 1996.
- Ščekotihina I.N., *Stereotip: aspekty i perspektivy issledovanija*, [in:] *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A.S. Puškina*, <https://cyberleninka.ru/article/n/stereotip-aspekty-i-perspektivy-issledovaniya> [12.11.2024].
- Stomma L., *Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku oraz wybrane eseje*, Warszawa 1986.
- Stypuła R., *Słownik przysłów rosyjski-polski i polsko-rosyjski*, Warszawa 1974.
- Žukov V.P., *O slovare poslovic i pogovorok* [in:] *Slovar' russkich poslovic i pogovorok*, Moskva 1966, s. 7–22.